

BIZÁNC ÉS A NYUGAT

Az ELTE Eötvös József Collegiumban működő kutatócsoport, amelynek kereteit a *Klasszikus ókor, Bizánc és a humanizmus – Kritikai szövegkiadás magyarázatokkal* című nagy nemzetközi pályázat biztosítja, 2013. november 25–29. között immár második alkalommal rendezte meg a *Byzanz und das Abendland / Byzance et l'Occident* konferenciát. Az Eötvös Collegium és annak igazgatója, Horváth László, a kutatócsoport témavezetője kollégáival együtt arra törekszik, hogy beágyazza a szakkollegium eredményeit a nemzetközi együttműködésekbe.

Idén a francia és „görög” bizánci (szűkebben értett bizantinológia) mellett világhírű előadók részvételével immár német és olasz ülésszakokat is szerveztek. Mindez az anyanemzetek elismerését is kiváltotta: a nagykövetek látogatásával és köszöntőikkel tisztelték meg a konferencia résztvevőit, a budapesti kulturális intézetek (francia, olasz és osztrák) vezetői pedig fogadással egybekötött kötetbemutatóknak adtak helyt, ahol a Collegium három önálló kiadványát méltatták.

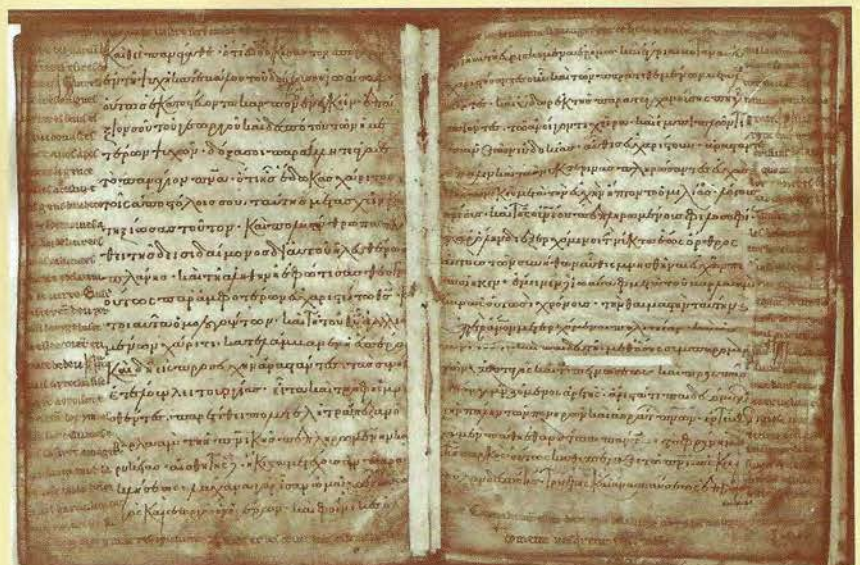
OTKA
104456, PD108622

legenda XI. századi Athosz-hegyi görög kéziratát vizsgálta paleográfiai és filológiai szempontok alapján. A kódex különlegessége, hogy – a bizánci kéziratok között egyedülálló módon – a görög szöveg mellett a kézirat margóján teljes, XIII. századi ófrancia fordítás „olvasható”. Az ófrancia fordítást eddig nem írták át (Paul Meyer 1866-ban a kódexnek csupán néhány részletét tanulmányozhatta).

Peter Schreiner (a kölni egyetem professzor emeritusa) támogatásával a collegiumi kutatócsoport a kódexről készült fényképeket közvetlenül vizs-

gálhatja. A kutató előadásában a szövegkiadási előkészítő munkálatok tapasztalatait összegezte: hangsúlyozta, hogy az ófrancia szöveg egyetlen más nyugati változattal sincs kapcsolatban (latin vagy későbbi ófrancia átdolgozások), a feltételezhetően champagne-i származású fordító szóról szóra az eredeti görög szöveget követi (a francia fordítás olyan görög eredetű kifejezést is tartalmaz, amelynek megjelenését, „tudós szóként” a francia nyelvben mostanáig a XVII. századra tették). A kutatás során kiderült, hogy az ófrancia szöveg korántsem olyan „töredé-

A *Barlám és Jozafát* című regényes legenda XI. századi görög kézírata

Közvetítőeszközök

A francia szekciók idén is a Bizánc és Nyugat közötti kulturális és irodalmi hatásokat vizsgálták. Az ülésszakok idején tematikája (*Tradition, transmission, traduction*) a „közvetítőeszközök” közelebbi vizsgálatára nyújtott lehetőséget. Az irodalmi hagyományok és motívumok átöröklődésén, a korabeli fordítások/fordítók kérdéskörén túl olyan kéziratokról is szó esett, amelyek Kelet és Nyugat találkozásának „kézzelfogható” bizonyítékai.

Egedi-Kovács Emese, tudományos munkatárs egyedülálló, eddig feltáratlan bizánci kódex kritikai kiadásának előkészületeiről számolt be. Előadásában a *Barlám és Jozafát* című regényes

kes”, miként korábban gondolták, a szöveg tartalma pedig a görög eredeti alapján tökéletesen rekonstruálható. Érdekesség, hogy a francia fordító, a görög másolótól eltérően, a kódexben található miniatúráknak címet is adott, amelyeket piros színnel emelt ki. A kódexben szereplő ófrancia fordítás az előadó korábbi kutatásai szempontjából is fordulópontot, megerősítést jelenthet, hiszen a korábbi szkeptikus álláspontok ellenében egyértelműen bizonyítja, hogy valóban lehetett közvetlen „átjárás” a görög és francia irodalom között már a XII–XIII. században is. A francia fordítás és a görög eredeti összevetése új távlatokat nyithat meg a kutatásban.

A francia ülésszakok kiemelkedő mozzanata volt a *Byzance et l'Occident: Rencontre de l'Est et de l'Ouest* (2013. Eötvös Collegium, szerk. Egedi-Kovács Emese) című kötet bemutatója.

Egy fecske nem csinál nyarat

A Collegium Olasz műhelyének ülészakán – *Fonti ed interpretazioni* – hét kutató mutatta be munkájának legfrissebb gyümölcseit. Az olasz medievisztika és ehhez kapcsolódó társtudományok (nyelvészet, filozófia és a filológia) keretében az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az Università di Bologna-Collegio Superiore képviselői adtak elő.

Renzo Tosi, a Bolognai Egyetem klasszika-filológus és italianista professzora, világszerte elismert tudós előadásában az európai közmondások görög eredetét, és ezek különböző válfajait mutatta be. Már Platónnál találkozhatunk a toposzok, állandó szókapcsolatok, motívumok és a közmondások, azaz akkori értelemben óvatosságra intő felhívások megkülönböztetésével. A különféle európai nyelvekben a klasszikus kultúrából átvett közmondások változtatásokkal élnek tovább, és a szépirodalomban is megjelennek allegorikus formában. Sok közmondás annak köszönheti népszerűségét, hogy híres művekbe is bekerült. Az előadó a magyar

nyelvben is élő „egy fecske nem csinál nyarat” közmondást egészen Arisztotelészig vezette vissza. Maga Arisztotelész Kratinosztól kölcsönözte az aisóposi mesékben is olvasható bölcsességet, amelynek nyugati elterjedésében a középkori latinságnak volt meghatározó szerepe: a közmondás fordítását: *una enim hirundo ver non facit neque una dies* Aquinói Szent Tamás, Temesvári Pelbárt és Dante Alighieri egyaránt Arisztotelészre utalva közli. Aquinói Szent Tamás a *Summa Theologiae*-ben Rufino közmondásfordításából hozta létre az olasz *una rondine non fa primavera* változatot (a magyar megfelelőben nem tavasz, hanem nyár), amely az adott történelmi helyzetben arra utalt, hogy az Egyházat egyedülisége nem jogosítja fel általános szabályok létrehozására.

Renzo Tosi több évtizede kutatja az európai közmondáshagyományt: 1991-ben a neves Rizzoli kiadónál adta ki azt a görög és latin közmondás-gyűjteményt, amelyben a bölcsességek eredetének feltárása mellett a szentenciák továbbélésének különböző változataira is példákat hoz. Másik fő kuta-

Miniatúr imakönyv

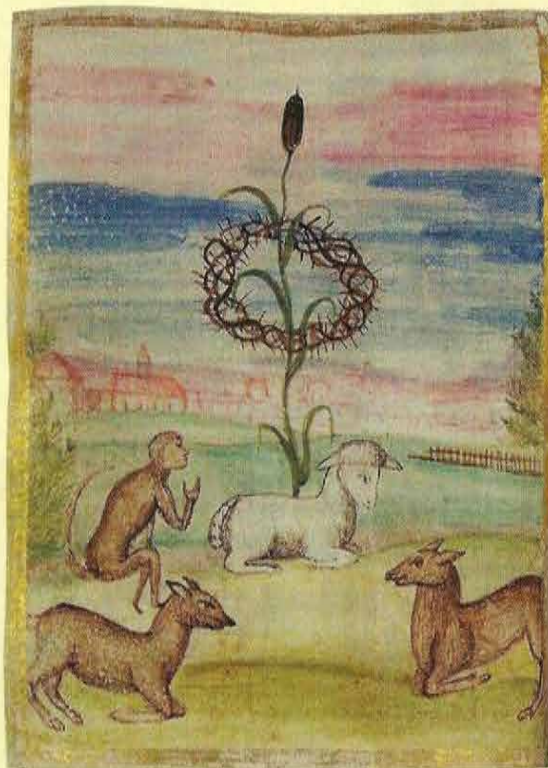
tási területe a görög lexikográfia (szótárírás és története), amelyről a nemzetközi konferencia bevezetéseként a Collegium klasszika-filológus hallgatóinak szemináriumsorozatát tartott.

Az italianisztikával foglalkozó konferenccianapon két fiatal magyar kutató is bemutatkozott: Huszthy Alma: Olasz vulgáris nyelven írt Lukács-evangéliumok különleges perugiai kézírata, és Kuffart Hajnalka: Este Hyppolit udvarában írt számadáskönyvek. *Esercizi di filologia* (2013, Eötvös József Collegium, szerk. Armando Nuzzo) című közös kötetüket a Budapesti Olasz Kultúrintézetben mutatták be.

Passió állatszimbólumokkal

Az EC Germanisztika műhely szervezésében zajló *Quelle und Deutung* című szakmai rendezvényen kilenc hazai és külföldi kutató vállalt szereplést. Az utóbbi öt év germanista szakmai tevékenységének egyik nagy eredménye az Osztrák Akadémia Középkori Kézirat- és Könyvosztályával kiépített együttműködés. A collegista műhely jelenleg Johannes Gerson *Opusculum tripartitum* című műve német nyelvű fordításának kilenc fennmaradt, a XV. századra datálható kéziratvariánsát dolgozza fel, illetve tervezi megjelentetni kritikai kiadás formájában.

Az együttműködés mentora osztrák részről a Kézirat- és Könyvosztály vezetője, Christine Gläßner, aki idén négy fiatal munkatársával együtt látogatott el a Ménési útra. Az Ausztriában

jórészt egyházi levéltárakban és egyéb gyűjteményekben található, hatalmas mennyiségben feldolgozásra váró közép- és korai középkori kéziratanyag katalógizálására szakosodott kutatócsoport tagjaiként a filigranológus (vízjel-tan-kutató) Maria Stieglecker, a művészettörténész Maria Theisen, valamint Astrid Breith és Nikolaus Czifra filológusok számoltak be munkájuk legújabb és legértékesebb eredményeiről. A katalógusba vett német nyelvű kö-

nográfiájával (*Unikales Bildprogramm – Herkömmliche Textgattung*) kopogtatott be a paleográfia „fellegvárába”. Doktori kutatási témája, amely a hazai, „műkedvelő” olvasói tábor nagyobb érdeklődésére is számot tarthat, egy a Pannonhalmi Apátsági Könyvtárban fellelt, 1640-ben keletkezett német nyelvű kéziratok könyvecske, mely több szempontból is egyedülálló értéket képvisel. Így például 50×70 mm-es méretét tekintve, de mint a kizárólag

a krisztusi szenvedéstörténettel foglalkozó *horologium passionis* (passió-ima-könyv) is, továbbá főleg igen gazdag, a művészettörténetben eddig példa nélkül való illusztráció- és iniciálé-sorozatának köszönhetően, amelyben az egyes passiójelenetekben csak szimbolikus-allegorikus állatfigurák szerepelnek, végül nem utolsósorban azért, mert a kézirat, a kép és szöveg az allegorizis korszakából származó szimbiózisának igen érdekes, komplex esetét példázta. A könyvecske – a szerző kísérőtanulmányával a napokban megjelent – hasonló kiadása egyébként a hazai könyvkiadásban is egyedülálló újdonságnak számít.

Utóélet-kutatás

A német előadások szervezés folytatásaként Peter Schreiner (az *Association*

Internationale des Études Byzantines korábbi elnöke) plenáris előadással nyitotta meg a konferencia negyedik egységét, a „görög” bizánci, bizantinológiai ülészakokat. A tudományszak doyenje a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatokat Magyarországon keresztül mutatta be (*Isidor von Kiev und Ungarn*). A magyar kutatók közül szerdán Juhász Erika előadását hallgathatta meg a közönség. Az előadó a *Chronicon Paschale* (Kr. u. VII. században keletkezett bizánci világkrónika; magyarul *Húsvéti krónika*) másolatainak kalandos útját vázolta fel: Andreas Darmarios görög másoló és könyvkereskedő a XVI. században – üzleti céllal – három másolatot is készített a műről (ma München-

ben, Stockholmban és Uppsalában található e másolatok). Az elkészült kódexek azonban számos alkalommal gazdát cseréltek, történetük igazi kalandregény. Az előadó igyekezett rávilágítani a szakirodalomban található ellentmondásokra, amelyek a kódexek sorsának feltérképezésében mindeddig hátráltatták a kutatókat, és felhívta a figyelmet egy – a szakirodalom számára teljesen ismeretlen – madridi kéziratra is, amely a *Húsvéti krónika* szövegét őrző X. századi vatikáni kézirat legpontosabb másolata.

Este az Osztrák Kulturális Fórum látta vendégül a konferencia résztvevőit, ahol fogadással egybekötött könyvbemutatót a *Byzanz und das Abendland: Begegnungen zwischen Ost und West* (2013, Eötvös József Collegium, szerk. Juhász Erika) című tanulmánykötetet méltatta Peter Schreiner és Christian Gastgeber. A konferencia hátralévő részében a magyar, osztrák, német, francia, olasz, cseh, szlovák és szerb kutatók írás- és kódextörténeti, régészeti, irodalomtörténeti, történetírással foglalkozó, illetve a történeti földrajz témakörébe tartozó előadásait az utóélet-kutatást középpontba állító szekció zárta le.

A tudományos konferenciák szervezésével, a nemzetközi kapcsolatok folyamatos bővítésével a Collegium azt igyekszik elérni, hogy hallgatóinak minél szélesebb körű kutatási lehetőségeket teremtsen, és ezáltal a tudományágak hazai utánpótlását is biztosítsa. Ezen elgondolás szellemében a pénteki napon az ifjú bizantinológusok kaptak lehetőséget a bemutatkozásra. A padovai egyetem bécsi ösztöndíjasa mellett a Collegium növendékei ismertették kutatási eredményeiket: előadásokban a bolognai, párizsi és bécsi partnerintézetek által rendelkezésükre bocsátott kéziratok kritikai kiadásának előmunkálatairól számoltak be.

A Collegium 2014 novemberében sorrendben a harmadik *Byzanz und das Abendland* nemzetközi konferencia megrendezésére készül.

G. Á.

A kiadott és bemutatott kötetekről lásd:
<http://honlap.eotvos.elte.hu/byzance>
<http://honlap.eotvos.elte.hu/esercizi-dilologia>
<http://honlap.eotvos.elte.hu/byzanz-und-das-abendland>

zékori kéziratokról – így például a magyarországi „leletanyagról” is – az érdeklődők elsősorban a www.handschriftencensus.de oldalon tájékozódhatnak. A konferencia „Nesztörja” a világhírű magyar középkorász, Vizkelety András professzor volt, akinek collegiumi kötődése nem újkeletű, hiszen évekig az MTA/OSZK közös, a Collegiumban működő *Fragmenta codicum*-kutatócsoport munkáját irányította. Magyar részről a szakmai fórumon munkatársa, Lauf Judit, valamint Berzeviczy Klára vettek részt.

A szakmai találkozó legifjabb résztvevője Sztulik-Kniesl Balázs volt, aki valódi unikumnak számító felfedezésével és az arról írt német nyelvű mo-